

Varför åberopar man inte det övernaturliga i vetenskapen?

1. TVÅ SORTERS NATURALISM

Det är välkänt att vetenskapen inte stödjer uppfattningar om andar, gudar och paranormala fenomen. Ofta karakteriseras dessa såsom övernaturliga, och av någon anledning verkar det övernaturliga inte kunna rymmas i vetenskapen.

Vilken är anledningen? När frågan diskuteras brukar ofta termen *naturalism* dyka upp. Naturalism är ett viktigt men samtidigt ganska mångfacetterat begrepp. De flesta filosofer verkar i alla fall vara överens om att det finns två huvudsakliga sorters naturalism: *metafysisk* och *epistemologisk* naturalism (Kornblith 1994).

Med metafysisk naturalism, eller kanske mer precist *ontologisk naturalism* (ON), menas uppfattningen att verkligheten inte rymmer några övernaturliga eller på annat sätt ”spöklika” entiteter (Papineau 2007). Med epistemologisk naturalism menas uppfattningen att all kunskap härrör från mänsklig interaktion med den naturliga världen. Denna interaktion innefattar vanlig varseblivning med våra sinnen, men också tekniker och hjälpmedel som vi människor uppfunnit för att förstärka vår förmåga att varsebli och att dra korrekta slutsatser, t.ex. teleskop och statistik (Giere 2000, s. 308). Epistemologisk naturalism säger alltså något om hur kunskapsinhämtning går till, medan ontologisk naturalism är en uppfattning om hur världen är beskaffad, oavsett hur vi kan ta reda på saker om denna värld. Ontologisk och epistemologisk naturalism är utan tvekan skilda saker.

2. TVÅ MOTIVERINGAR AV METODOLOGISK NATURALISM

Åter till grundfrågan: Varför ryms inte övernaturligheter i vetenskapen? För att vetenskapen är naturalistisk, kunde svaret lyda. Men exakt hur? Är vetenskapen ontologiskt (metafysiskt) naturalistisk, eller epistemologiskt naturalistisk, eller kanske både och? Personer som beskyller vetenskapen för att ”utesluta andliga aspekter” och dylikt förefaller mena att vetenskapen är ontologiskt naturalistisk. Det skulle i så fall betyda att

vetenskapen bär på en metafysisk barlast i form av antaganden om vad som kan finnas eller inte finnas. Måhända instämmer en del forskare i denna karakterisering. Andra däremot – inklusive jag själv – håller inte med, utan skulle i stället säga att i den mån vetenskapen är naturalistisk så rör det sig om en epistemologisk naturalism.

Närmare bestämt skulle jag och många andra hävda att vetenskapen utmärks av en *metodologisk naturalism* (MN). Med detta menas att vetenskapens metoder och arbetssätt är sådana att endast hänvisningar till naturligt förekommande händelser, mekanismer och företeelser kan tillåtas i vetenskapliga prövningar och förklaringar. MN måste kategoriseras som ett slags epistemologisk naturalism, eftersom den handlar om kunskapsinhämtning, inte nödvändigtvis om hur världen är beskaffad.

Om man funderar på saken finns det utrymme för åtminstone två olika tolkningar av *varför* vetenskapen utmärks av MN:

- (IMN) Vetenskapen kan inte syssla med övernaturligheter, då kunskap om dessa inte kan fångas med vetenskapliga metoder. I den mån man vill hänvisa till övernaturligheter så sysslar man inte längre med vetenskap.
- (PMN) Hittills har man inte funnit några vetenskapliga belägg för det övernaturligas existens. Hänvisningar till övernaturliga förklaringar eller fenomen har därför ingen plats inom vetenskaplig metod för närvarande.

IMN ska uttydas att vetenskapen karakteriseras av en *inneboende metodologisk naturalism*. Med detta menas att den metodologiska naturalismen är en nödvändig del av vetenskapen. En näraliggande formulering vore att vetenskapen *per definition* inte befattar sig med övernaturligheter. Detta behöver naturligtvis inte hindra en anhängare till IMN från att undersöka sådant som påstås vara övernaturligt, men enligt IMN-anhängaren skulle man aldrig kunna komma fram till att ett sådant fenomen verkligen är övernaturligt, ty om det finns övernaturliga fenomen så ligger de bortom vetenskapens räckvidd. Vetenskapen kommer därför aldrig att kunna bekräfta att övernaturligheter finns.

PMN, å andra sidan, står för *provisorisk metodologisk naturalism*. Enligt PMN kan det inte uteslutas att övernaturligheter skulle kunna bekräftas av vetenskapen, men hittills har inget sådant inträffat.

Skillnaden är alltså att övernaturligheter är uteslutna ur vetenskapen av principiella skäl enligt IMN, medan PMN utesluter övernaturligheter ur vetenskapen av empiriska skäl, det vill säga av skäl som har att göra med vad vi hittills har observerat och belagt. Båda åsikterna bör noggrant skiljas från ON, som ju innebär ett förnekande av att övernatur-

ligheter finns. ON är som sagt en metafysisk ståndpunkt, det vill säga den uttalar sig om hur universum *är*. IMN och PMN är däremot båda epistemologiska ståndpunkter, och de säger därför just ingenting om hur universum är.

Kan man vara anhängare både till IMN och PMN samtidigt? Såsom de formulerats ovan är det fullt möjligt. Enligt min mening bör dock IMN i sådana fall uppfattas som en mer grundläggande uppfattning, eftersom den är principiellt grundad, medan PMN är empiriskt grundad.

3. SAMBAND MELLAN ON OCH IMN/PMN

Det kan vara intressant att reflektera över huruvida attityden till ON påverkar attityden till IMN respektive PMN. Till att börja med verkar det klart att man kan vara anhängare till IMN som följd av att man är anhängare till ON – förklaringen till att vetenskapen inte kan befatta sig med övernaturligheter är då helt enkelt att övernaturligheter inte finns. Man kan dock vara anhängare till IMN även utan att vara övertygad om att ON är riktig. Således är det fullt möjligt att luta åt att ON är riktig utan att vara säker på att så är fallet, och att kombinera denna uppfattning med IMN-uppfattningen att vetenskapen omöjligen kan uttala sig om eller hänvisa till något som är övernaturligt. Det är också fullt möjligt att förkasta ON men ändå omfatta IMN, nämligen om man tror på det övernaturligas existens men anser dem vara oåtkomliga för vetenskapen.

Ungefär lika fri är också PMN-anhängaren i förhållande till ON. Det förefaller visserligen vara svårt att vara säker på att ON är riktig och samtidigt vara anhängare till PMN, men bara man lättar en liten smula på övertygelsen att ON är riktig så är det alldeles möjligt att stödja PMN. En person kan således vara böjd att tro på ON och samtidigt anse PMN vara en riktig ståndpunkt. Man kan också tvärtom vara övertygad om att ON är *oriktig* och samtidigt anse PMN vara riktig: denna person kan t.ex. tro att det finns andar men att vetenskapen ännu inte funnit några belägg för dem.

I denna rikedom av möjligheter och ståndpunkter kan dock en sak noteras. I den mån en person tror på övernaturligheter (det vill säga förkastar ON) men ändå anser att vetenskapen utmärks av MN (IMN eller PMN), så måste tron på övernaturligheter, såvitt jag kan se, vara av privat natur. Med detta menar jag att tron föreligger trots att det saknas objektiva, allmänt tillgängliga skäl att tro.

Eftersom PMN-anhängaren avvisar övernaturligheter av empiriska skäl, ej principiella, bör PMN-anhängaren vara beredd att inta en mer positiv attityd till det övernaturliga om goda belägg framkom. Hur skulle

sådana belägg kunna se ut? Det skulle räcka exempelvis med upprepade och väl genomförda parapsykologiska studier där man konsistent finner en effekt som inte kan ges naturliga förklaringar. Den som har följt debatten kring parapsykologiska forskningsresultat vet att parapsykologer fortfarande är väldigt långt ifrån att ha presenterat sådana resultat, men detta är ingen principiellt giltig invändning mot att parapsykologiska studier *skulle kunna* ge stöd åt övernaturligheter. PMN-anhängaren kan säga att beläggen hittills varit alltför svaga. Om beläggen bara var mycket starkare (och man kan utesluta naturliga förklaringar) skulle de enligt PMN-anhängaren kunna utgöra goda belägg för det övernaturliga.

Om däremot IMN är riktig, så har personer som vill ge religionen vetenskaplig status (t.ex. kreationister) kanske rätt när de hävdar att vetenskapen har en inneboende fördom mot religion. Denna fördom skulle helt enkelt bestå i en vägran att inom vetenskapen befatta sig med frågor som skulle kunna antyda att det övernaturliga finns. Enligt IMN-anhängaren skulle t.ex. parapsykologiska studier aldrig kunna utgöra belägg för det övernaturliga.

Vilken av IMN och PMN är rimligast att stödja? Jag ska här argumentera för PMN. Detta ska jag göra huvudsakligen på ett negativt sätt, genom att kritisera argument som framförts till förmån för IMN. Jag kommer därmed att lägga mig ganska nära den argumentation som redovisas av Boudry, Blancke och Braeckman (2010).

4. DEFINITIONSARGUMENTET

För det första kan IMN hävdas på grundval av ett rakt definitionsargument, som tar fasta på betydelsen hos orden ”vetenskap” och ”övernaturlig”: vetenskapen kan bara syssla med naturliga ting och fenomen – att hävda något annat vore ungefär lika orimligt som att begära att en ungtal ska vara gift. Det senare verkar ju vara omöjligt på grund av ordens innebörd, och på ungefär samma sätt, kunde man hävda, är det omöjligt för vetenskapen att undersöka övernaturligheter. Som exempel på företrädare för denna åsikt kan nämnas den amerikanske geologen Arthur N. Strahler, som har skrivit:

Om övernaturliga krafter existerar kan de inte observeras, mätas eller dokumenteras med vetenskapliga tillvägagångssätt – det är helt enkelt vad ordet ”övernaturlig” betyder. (Strahler 1987, s. 4)

Att bara *stipulera* detta är emellertid inte speciellt övertygande. Visst kan man definiera ”vetenskap” och ”övernaturlig” så att de aldrig kan ha med varandra att göra, men om man blir tillfrågad om *varför* det är på det viset riskerar man inte kunna ge något bra svar: Varför kan inte veten-

skapen säga något om det övernaturliga? På grund av ordens betydelser. Varför kan inte övernaturliga krafter observeras? För då vore de inte övernaturliga. Denna typ av svar torde inte tillfredsställa många. Det är kort sagt inte givet att Strahlers uppfattning om vad "övernaturlig" betyder är den riktiga.

För att exemplifiera detta, antag att en troende (t.ex. en företrädare för intelligent design, eller en som tror att andar kan manifesteras sig i seanser) hävdar att det finns övernaturliga entiteter eller krafter som vetenskapen inte kan undersöka *direkt*, men att dessa kan inverka på den naturliga världen, som ju är åtkomlig för vetenskaplig undersökning. Den troende hävdar vidare att naturliga (dvs. vetenskapligt åtkomliga) fenomen som orsakats av det övernaturliga mycket väl skulle kunna uppvisa sådana egenskaper att en samvetsgrann forskare blir tvungen att dra slutsatsen att fenomenen har ett övernaturligt ursprung. Jag tror att en dylik uppfattning om det övernaturliga – att det i sig själv inte är åtkomligt för studier men att det inverkar på den naturliga världen – är ganska vanlig. Men en IMN-företrädare som bara vill använda ett rent definitionsargument kan knappast genmäla något annat än att det övernaturliga alls icke ska förstås på detta sätt. Detta verkar inte vara ett speciellt bra svar. En neutral bedömare behöver inte känna sig tvungen att hålla med IMN-anhängaren om vad det övernaturliga betyder. Det raka definitionsargumentet är inte bra nog.

5. ARGUMENTET OM VETENSKAPLIG METOD

Att enbart hänvisa till definitioner av "vetenskap" och "övernaturlig" verkar alltså inte räcka för att motivera IMN. Men kanske kan vi komma längre genom att resonera kring vad "vetenskaplig metod" måste betyda. En vanlig tanke är att det vetenskapliga arbetssättet är sådant att stöd för övernaturligheter aldrig kan uppbådas. Filosofen Barbara Forrest menar till exempel att övernaturligheter inte är åtkomliga för prövning med vetenskaplig metod:

Vetenskaplig undersökning är en procedur som grundas på en empiristisk kunskapssteori. Det faktum att det inte finns någon fungerande procedur för att få kunskap om det övernaturliga utesluter inte logiskt att vi *överhuvudtaget* skulle kunna få kunskap om det, såsom genom intuition eller uppenbarelse. Problemet är att det inte finns någon procedur för att avgöra om intuition och uppenbarelse är legitima kunskapsvägar, och ingen procedur för att vare sig bekräfta eller vederlägga det övernaturliga innehållet i intuitioner eller uppenbarelser. (Forrest 2000)

Om det som Forrest säger vore sant kan vetenskapliga metoder inte användas för att undersöka kunskapsanspråk med påstått övernaturligt

ursprung. Detta garanterar att vetenskapen aldrig kan bekräfta övernaturliga anspråk. Det verkar vara ett bra argument för IMN.

Men själv skulle jag säga att Forrest antingen har en mycket trängre definition av ”övernaturlig” än jag har, varvid vi är tillbaka i definitionsargumentet ovan, eller att hon helt enkelt har fel när hon förnekar att det finns procedurer för att undersöka övernaturligheter. I själva verket finns det ju åtskilliga vetenskapligt godtagbara metoder för att avgöra trovärdigheten i åtminstone vissa påstått övernaturliga kunskapsvägar, och tester som använt dessa metoder har också utförts i ganska stor mängd. Exempelvis kan man kontrollera om olika människor som säger sig få kunskap om framtiden på övernaturlig väg kommer fram till samma sak, och man kan dessutom kontrollera om dessa förutsägelser stämmer med vad som senare verkligen inträffar. Sådana kontroller har hittills inte givit stöd åt uppfattningen att det finns en övernaturlig komponent i intuitioner eller uppenbarelser.

Forrests karakterisering av vetenskapliga metoder förefaller därför vara överdrivet restriktiv. Men idén att vetenskaplig metodik inte går väl ihop med övernaturliga anspråk är spridd. Även filosofen Massimo Pigliucci är i sin senaste bok inne på att metoderna inte räcker till för att undersöka övernaturligheter:

Metodologisk naturalism [...] säger helt enkelt – eftersom vetenskapen omöjliggen kan undersöka det övernaturliga – att det övernaturliga, om det existerar, inte kan komma in i någon vetenskaplig förklaring av hur världen fungerar. (Pigliucci 2010, s. 178)

Tyvärr förklarar Pigliucci inte i denna bok närmare *varför* vetenskapen inte kan undersöka det övernaturliga, men han har tidigare anfört följande:

Vetenskapen [...] avvisar möjligheten till övernaturliga förklaringar, inte av principskäl, utan av *metodskäl*: Vilket slags forskning skulle man utföra, vilket slags metodologi skulle man utnyttja, om förutsättningen är att Gud kan göra vad Han vill när Han vill? (Pigliucci 2002, s. 29)

Tanken är att det övernaturliga (här: Gud) är helt oförutsägbart och därför vetenskapligt otestbart. Visst kan man tänka sig sådana övernaturliga entiteter. Men oförutsägbarhet tycks inte vara en nödvändig egenskap hos det övernaturliga. Många religiöst troende föreställer sig t.ex. att det finns ett visst samband mellan böner och vädjanden riktade till en övernaturlig gud och vad denna gud sedan företar sig. Så Forrests och Pigliuccis argument utesluter på sin höjd att vetenskapen skulle kunna undersöka övernaturligheter som är helt oförutsägbara, men deras argument utesluter inte undersökningar av *varje* tänkbar övernaturlighet, t.ex. en gud som hör bön (i någon mån).

6. KAOSARGUMENTET

Inte heller hänvisningar till vetenskapliga metoders natur verkar således kunna ge ett gott stöd åt IMN. En tredje typ av argument som framförts för IMN är att övernaturligheter inte kan släppas in i vetenskapen eftersom deras närvaro skulle sätta hela verksamheten ur spel och leda till kaos. Argumentet liknar i någon mån påståendet att det övernaturliga inte kan kontrolleras, men i stället för att säga att vetenskapliga *metoder* därför går bet i mötet med det övernaturliga, går argumentet ut på att vetenskapen som meningsfull *aktivitet* vittrar sönder om övernaturligheter tillåts. Att släppa in det övernaturliga underminerar regler och antaganden om regelbundenheter utan vilka vetenskapen inte kan fungera. Därför måste övernaturligheter uteslutas ur vetenskapen. Återigen kan vi citera geologen Arthur N. Strahler, som har uttryckt sig bestämt:

Denna uteslutning utgör en grundposition som vetenskapsmännen måste vidhålla ständaktigt, annars kommer hela deras system av informationsbehandling att rasa ihop. Med andra ord, om vetenskapen inkluderar det övernaturliga kommer vetenskapen att tvingas in i ett spel utan regler. Utan regler kan inte någon vetenskaplig observation, förklaring eller förutsägelse tillskrivas en hög sannolikhet att ge en korrekt bild av verkligheten. Utan regler kan vem som helst vara med och spela och allt blir kaos. (Strahler 1987, s. 4)

Biologen Richard Lewontin har sagt något liknande, och varnat för att tillåta en enda övernaturlighet i vetenskapen:

Antingen är fenomen följer av upprepbara orsakers regelmässiga verkningar i linje med kända fysikaliska lagar, eller också kan i varje ögonblick de fysikaliska regelbundenheterna brista och en mängd helt oförutsebara händelser inträffa. [...] Vi kan inte samtidigt leva i en värld med naturliga orsaker och med mirakler, ty om ett mirakel kan inträffa finns det ingen gräns [för fler mirakler]. (Lewontin 1983, s. xxvi)

Det ska inte förnekas att det kan innebära besvärligheter att tillåta hänvisningar till övernaturligheter inom vetenskapen. Men till att börja med är det inte självklart att *hela* vetenskapen skulle rasa samman bara för att hänvisningar till övernaturligheter förekommer *någonstans* i vetenskapen. Faktum är ju att forskare har försökt hänvisa till övernaturligheter många gånger i historien, men detta har ingalunda lett till allmänt kaos i vetenskapen. Exempelvis har parapsykologer hänvisat till övernaturligheter, vilket säkerligen har bidragit till att skapa ett lokalt kaos inom den teoretiska parapsykologin, men kaoset har inte spridit sig ens till andra delar av psykologin. Det är också viktigt att konstatera att i den mån andra forskare har brytt sig om att argumentera mot övernaturliga hänvisningar så har man huvudsakligen gjort det genom att visa att

hänvisningarna varit onödiga, och att fenomenen ifråga kunnat inordnas i de naturliga förekomsternas värld. Det förefaller således vara osant att hänvisningar till övernaturligheter leder till kaos. Hänvisningar till övernaturligheter har i stället som regel lett till att kritiker granskar hänvisningarna och finner dem ogrundade.

Ovan har jag tolkat kaosargumentet så att det är relevant redan vid *försök* att övertyga vetenskapssamfundet om att övernaturligheter måste accepteras. Denna version av argumentet verkar inte vara hållbar, men möjligen har jag övertolkat argumentet. Kaosargumentet kanske bara är tänkt att träda in om vetenskapssamfundet *faktiskt* övertygas om att övernaturligheter har en rättmätig plats i vetenskapen. Försöken att föra in övernaturligheter i vetenskapen har inte lett till kaos, men det kan ju helt enkelt bero på att försöken har misslyckats. Om de lyckades skulle kanske Strahler ha rätt i att vetenskapen står inför kaos?

Det är inte lätt att veta. Kanske skulle ett erkännande av övernaturligheter inte leda till mer än lokalt kaos, precis som försöken att föra in övernaturligheter hittills gjort. Men även om vetenskapen som helhet skulle kastas in i kaos om övernaturligheter erkändes, så verkar argumentet likafullt inte utgöra ett starkt stöd för IMN. Ty om övernaturligheter allmänt erkänns inom vetenskapen så existerar de nog – någon högre auktoritet än vetenskapssamfundet kan knappast åberopas när det gäller frågan om det övernaturligas existens. I så fall vore det kanske inte mer än rätt att vetenskapen drabbas av kaos. Vilka är vi att säga att vetenskapen alltid måste kunna bedrivas ordnat, oavsett hur verkligheten ser ut? Om vi har goda skäl att tro att övernaturligheter finns, så bör kanske den metodologiska naturalismen överges, utan hänsyn till om den motiverats i form av IMN eller som PMN.

Så jag vill inte heller tillerkänna denna version av kaosargumentet något värde som försvarare av IMN, snarare som ett stöd för den provisoriska, empiriskt grundade positionen PMN. Samma resonemang verkar kunna tillämpas även för försvagade varianter av kaosargumentet. I stället för att gå så långt som att vetenskapen kastas in i kaos skulle man till exempel kunna hävda att övernaturligheter inom vetenskapen leder till att vetenskapen avstannar. Därför, säger IMN-anhängaren, bör övernaturligheter inte släppas in. Övernaturliga förklaringar skulle enligt detta synsätt fungera som ”science stoppers” i den meningen att de inte tycks kunna analyseras eller förklaras ytterligare. Om man påstår att något fenomen har en övernaturlig komponent så finns det därför inget ytterligare att tillägga från en vetenskaplig synvinkel.

Detta synsätt verkar inte alls orimligt. Men återigen är det tveksamt om det utgör något stöd för IMN. Enligt min mening kan vi inte alls utesluta att science stoppers faktiskt finns. Vi har ingen garanti för att

människans hjärna är så konstruerad att den kan förstå allt som skulle kunna förstås. Genuina science stoppers kan finnas, men det är rimligt att kräva väldigt goda argument i de fall man vill hävda att man nått fram till en sådan. Jag känner inte till att vi hittills påträffat någon övernaturlig science stopper.

7. SLUTORD

Jag anser att vetenskapens metodologiska naturalism är mycket rimlig men att den bör förstås som en empiriskt grundad position. Det verkar vara svårare att försvara en metodologisk naturalism som sägs vara en inneboende och nödvändig del av vetenskapen.

REFERENSER

- Boudry, Maarten, Stefaan Blancke och Johan Braeckman. 2010. "How Not to Attack Intelligent Design Creationism: Philosophical Misconceptions About Methodological Naturalism". *Foundations of Science* vol. 15, s. 227–244.
- Forrest, Barbara. 2000. "Methodological Naturalism and Philosophical Naturalism: Clarifying the Connection". *Philo* vol. 3, nr 2, s. 7–29. Även tillgänglig på www.infidels.org/library/modern/barbara_forrest/naturalism.html.
- Giere, Ronald N. 2000. "Naturalism". I W. H. Newton-Smith (red.), *A Companion to the Philosophy of Science*. Oxford: Blackwell, s. 308–310.
- Kornblith, Hilary. 1994. "Naturalism: Both Metaphysical and Epistemological". I Peter French, Theodore E. Uehling och Howard K. Wettstein (red.), *Philosophical Naturalism*, Midwest Studies in Philosophy 19. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, s. 39–52.
- Lewontin, Richard C. 1983. "Introduction". I Laurie R. Godfrey (red.), *Scientists Confront Creationism*. New York: Norton, s. xxiii–xxvi.
- Papineau, David. 2007. "Naturalism". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/naturalism/>.
- Pigliucci, Massimo. 2002. *Denying Evolution: Creationism, Scientism, and the Nature of Science*. Sunderland, MA: Sinauer.
- Pigliucci, Massimo. 2010. *Nonsense on Stilts: How to Tell Science from Bunk*. Chicago: University of Chicago Press.
- Strahler, Arthur N. 1987. *Science and Earth History: The Evolution/Creation Controversy*. Buffalo: Prometheus.